

بررسی فرصت‌ها و چالش‌های امنیتی عشایر در نوار مرزی استان ایلام

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۴

حمید پژوهان^۱

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۱۲/۰۹

حسن سعادت^۲

سیدعلی‌رضا عزیزموسوی^۳

چکیده

حضور عشایر همواره در امنیت مرزی کشور تأثیرگذار بوده و از مهم‌ترین عوامل بازدارنده تهاجم دشمن به نواحی مرزی کشور در طول تاریخ حکمرانان این مرزوبوم به‌شمار رفته است. از این‌رو، عشایر به‌عنوان یکی از اقشار مهم و تأثیرگذار جامعه سنتی ایران در طول تاریخ، همواره دارای نقش بسزایی در تحولات سیاسی - نظامی ایران بوده‌اند. بررسی فرصت‌ها و آسیب‌ها و همچنین نقاط قوت و ضعف جامعه ایلات و عشایر استان و اهمیت رفع موانع عشایر و تأثیر آن در امنیت مناطق مرزی استان ایلام از جمله اهداف پژوهش حاضر است. در این پژوهش از روش توصیفی و با رویکردی تحلیلی، از مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی و مصاحبه بهره‌گیری شده است و در محیط نرم‌افزاری مکس کیو دی‌ای مصاحبه‌ها پیاده‌سازی، محاسبه و پس از کدگذاری، دسته‌بندی شده است. نتایج پژوهش نشان داد که این قشر در امنیت مرزی استان نقشی اثرگذار داشته و بسترهای مناسبی در قالب راهکارهای عملی جهت بهره‌برداری حداکثری از این توانمندی نیز فراهم شده است. همچنین نتایج نشان داد که علی‌رغم اینکه قشر عشایر مرزنشین از مؤثرترین عوامل امنیت در مرزها می‌باشند، توجه به آنها از لحاظ امکانات زیرساختی، تأمین آب آشامیدنی، علوفه، بهداشت، آموزش و پرورش، حمایت از محصولات و... نسبت به دیگر اقشار جامعه کم‌تر شده است. از این‌رو، پیشنهاد و راهکارهایی جهت کاربست و استفاده از توان عشایر در راستای ارتقای امنیت استان در سه سطح کلان، استانی و سازمانی مطرح شده است.

واژگان کلیدی

عشایر؛ مرزنشین؛ ایلام؛ امنیت مرزی؛ فرصت امنیتی در نوار مرزی؛ چالش امنیتی در نوار مرزی

۱. کارشناس ارشد جغرافیای نظامی

۲. پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین(ع)

۳. کارشناس ارشد علوم دفاعی دانشگاه جامع امام حسین(ع)



جستجوی امنیت از مهم‌ترین کَشش‌ها و انگیزه‌های بشر از زمان پیدایش روی کره زمین بوده است. مسئله امنیت باوجود قدمت دیرینه خود همواره یکی از مهم‌ترین مسائل در امر مملکت‌داری و یکی از پیچیده‌ترین مسائل در میان مباحث علم سیاست بوده و به‌همین دلیل همواره یکی از بااهمیت‌ترین مسائل موردتوجه سیاست‌مداران و اندیشمندان بوده است. بدیهی است محیط امنیتی هر جامعه‌ای تابع و برآیندی از تعامل و تقابل متغیرهای محیط داخلی (ساختار حکومتی، چگونگی توزیع و تمرکز قدرت، ساختارهای اجتماعی، فعالیت‌های سیاسی، ایدئولوژیک، ارزش‌ها و مشارکت‌های مردمی) و مقتضیات محیط خارجی است. چنین محیطی همواره حامل تهدیدات و فرصت‌هایی است که دولت‌ها به میزان موقعیت و منزلتشان از آن بهره می‌برند. نظام جمهوری اسلامی ایران، ازجمله نظام‌هایی است که دفاع و امنیت در آن بر پایه مشارکت مردمی تدوین و بر آن تأکید شده است و عشایر به‌عنوان بخشی کوچک ولی تأثیرگذار جامعه، همواره در دایره حمایت همه‌جانبه از نظام اسلامی به‌ویژه در صحنه‌های مختلف انقلاب و دوران دفاع مقدس به‌عنوان کنشگری اصلی به ایفای نقش پرداخته‌اند. استان مرزی ایلام دارای بافت قومی قبیله‌ای، ایلی و عشایری است که اکثریت آنها را اقوام کرد، لر و عرب تشکیل می‌دهند. علی‌رغم غلبه جمعیت شهری بر جمعیت روستایی و عشایری استان، تعصبات (گرایش‌ها و حفظ آداب و رسوم) ایلی و طایفه‌ای حتی در شهرها نیز حفظ شده است و معمولاً همدیگر را از طریق ایلی، طایفه و تبار شناسایی می‌کنند. باتوجه‌به وجود ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق، وجود پاره‌ای اختلافات مرزی بین دو کشور، شرایط سیاسی اجتماعی فرهنگی و امنیتی حاکم در کشور عراق، توپوگرافی و موقعیت جغرافیایی منطقه، پدیده قاچاق، تهدیدات گروه‌های تروریستی موجود در جدار مرزی و تهدیدات جاسوسی و... ازیک‌سو و ازسوی‌دیگر لزوم حفاظت و حراست از مرز و رصد و کنترل اطلاعاتی تحرکات مرزی و مقابله با تردهای غیرقانونی از اهمیت زیادی برخوردار است.

وجود قومیت‌ها بافرهنگ‌های متنوع و عشایر به‌ویژه در استان‌های مرزی همواره می‌تواند حامل فرصت‌ها و تهدیدهایی برای امنیت یک کشور باشد. برای این منظور، لازم است ضمن بررسی و شناخت محورهای تهدید، از زمینه



لازم برای رفع تهدیدها و تقویت فرصت‌ها باهدف بهره‌مندی از ظرفیت‌های اقوام و عشایر در جهت افزایش امنیت پایدار در استان بهره گرفت. اگرچه اقوام و عشایر استان همواره در صحنه‌های مختلف در دفاع از انقلاب و نظام پیش قدم بوده‌اند، اما با گسترش شکاف‌های امنیتی و ابزارهای نوظهور (هوشمند) تهدیدات جدید نیز دور از ذهن نخواهد بود؛ بنابراین، برای شناخت دقیق تهدیدات (نیمه‌سخت) پیش رو و بهره‌گیری مناسب‌تر از فرصت‌ها و شناخت نقاط آسیب و عناصر تهدیدکننده و کاهش آن، ضرورت انجام یک پژوهش علمی را آشکار می‌کند. دستگیری گروه‌های نفاق، معرفی نمودن مترددین مرزی که با اهداف قاچاق سلاح و مهمات از مرزها عبور می‌کنند، گزارش تردهای مشکوک در مرزهای استان که بیشتر با هدف جاسوسی صورت می‌گیرد و... از جمله همکاری عشایر با نظام‌های امنیتی و انتظامی در استان بوده است؛ اما باتوجه به تغییر تهدیدات دشمن و روی‌آوری به نفوذ و همچنین جوان بودن قشر عشایر حاضر، همواره احتمال سوءاستفاده دشمن از احساسات جوانان و به‌کارگیری آنها در دستگاه‌های جاسوسی و بعضاً تروریستی متصور است، کماینکه استان ایلام در سال‌های اخیر شاهد پیوستن تعدادی از جوانان عشایر به گروه‌های مختلف تروریستی بوده است که این موضوع همواره از دغدغه‌های نهادهای امنیتی و انتظامی بوده است. ازطرفی دشمن دنبال ایجاد ناامنی در کشور از طریق سلاح‌های غیرمجاز موجود در دست افراد است و باتوجه به حجم قاچاق سلاح و مهمات در مرزهای غربی تبعات امنیتی را در پی داشته است که مرزهای ایلام نیز از این قاعده مستثنا نیستند. یکی دیگر از دغدغه‌های محققین مهاجرت بیش‌ازپیش عشایر به سمت شهرها و به‌نوعی تهی‌شدن مرزها از جمعیت، برآیند مشکلات خدمات‌رسانی به این قشر و به‌صرفه نبودن زندگی عشایری برشماری می‌شود که در صورت حمایت و حفظ عشایر از گزند آسیب‌های دشمن می‌توانند به‌عنوان بازوی توانمند نظام در مرزها به ایفای نقش بپردازند. برای رسیدن به این مهم نیاز است که مشکلات و مسائلی که این قشر با آنها درگیر هستند، شناسایی شده و با استفاده از ظرفیت‌های مختلف نظام و خود این قشر، پویایی و رفع موانع و مشکلات آنها در راستای ایجاد امنیت پایدار در مرزها را در پی داشته باشد. ازاین‌رو، پژوهش حاضر دنبال آن است تا ضمن شناسایی و بررسی فرصت‌ها و چالش‌های امنیتی در نوار مرزی استان ایلام و نقش عشایر در تأمین امنیت مرزی، راهکارهای ممکن جهت استفاده هرچه‌بیشتر از فرصت‌ها و



چالش‌های امنیتی در این حوزه احصا شود. براین اساس پژوهش حاضر دنبال پاسخ به این سؤال است که فرصت‌ها و چالش‌های امنیتی عشایر نوار مرزی استان ایلام کدامند؟

تعاریف عملیاتی متغیرهای پژوهش

مفهوم امنیت: امنیت از واژه "امن" به معنای در امان و آسایش بودن، مصونیت از خطر، ترس، آرامش خاطر، بی‌گزندی و بی‌آسبگی است و در اصطلاح، حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله را گویند (آشوری، ۱۳۸۹: ۳۸). آرنولد و لفرز نیز امنیت را در مفهوم عینی آن نوعی فقدان تهدید علیه ارزش‌های موردقبول در جامعه می‌داند (دومینیک، ۱۳۸۴: ۱، ۲). نظریات در خصوص امنیت در بستر دو گفتمان اصلی سلبی و ایجابی یا منفی و مثبت یا گفتمان سنتی و مدرن مطرح شده است (McCain, 2001: 13). که هر یک بر وجه خاصی از امنیت نظر دارند.

الف. گفتمان سلبی: در اینجا امنیت با نبود عامل دیگری به نام "تهدید" تعریف می‌شود. این گفتمان از پیشینه تاریخی طولانی برخوردار است و شاخصه بارز آن تأکید بر بعد نظامی در مقام تحلیل وضعیت امنیتی است. راهبرد اصلی در این رویکرد امنیتی، تقویت توان نظامی برای مقابله و سرکوب دشمنان است. از این دیدگاه "جنگ ادامه سیاست است، البته با ابزار و وسایل دیگر" و به زمامداران توصیه می‌شود برای افزایش ضریب امنیتی قلمروشان در تجهیز و تقویت سازوبرگ و توان جنگی کوشا باشند (روشن و سعادت، ۱۳۹۱: ۱۵۸).

جدول ۱. امنیت در وجه سلبی

امنیت	وجه امنیت	نگرش	ابزار
نبود تهدید	اولویت نظامی	عینی و بیرونی	قدرت و زور

منبع: نویدنیا، ۱۳۸۸: ۲۷

ب. گفتمان ایجابی: این گفتمان در پی نقد جدی مبانی و اصول گفتمان امنیت سلبی پا به عرصه وجود گذاشت. از این دیدگاه امنیت، توانایی و شرایطی را شامل می‌شود که در آن بستر می‌توان به منافع همگانی دست یافت (Lake, 1997: 45). براین اساس جامعه‌ای که در عین درگیر نبودن با تهدید خارجی یا داخلی، توان لازم را برای دستیابی به منافع جمعی‌اش نداشته باشد، امنیت ندارد و ناامن گفته می‌شود (افتخاری، ۱۳۸۱: ۲۱۴).



جدول ۲. امنیت در وجه ایجابی

ابزار	نگرش	وجوه امنیت	امنیت
اطلاعات بیشتر	ذهنی و درونی	سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، نظامی و...	کسب فرصت

منبع: نویدنیا، ۱۳۸۸: ۲۷

لازم است به این نکته توجه کرد که امنیت در هر دو بعد با مجموعه‌ای از خطرات و تهدیدات مواجه است که برای از بین بردن یا به حداقل رساندن صدمات و مخاطرات پیش‌آمده، نیازمند توانایی و ضرورت است. اما از آنجاکه نوع خطرات در وجه سلبی، امنیت به بقا و حیات معطوف است، با خطرات در وجه ایجابی که ناظر بر کیفیت زندگی هستند، متفاوت خواهد بود (سعادت، ۱۳۸۹: ۴۳). به بیان دیگر، خطرات در وجه سلبی عینی، ملموس و قابل مشاهده یعنی سخت‌افزاری هستند و در بعد ایجابی خطرات ذهنی، روحی، فکری و احساسی یعنی نرم‌افزاری هستند (Rvzar, 2004: 22). در بعد ایجابی، امنیت دارای ابعاد مختلفی از جمله امنیت مرزی، اقتصادی، سیاسی و... می‌باشد.

مفهوم سرزمین: سرزمین، بخشی جغرافیایی است که بر گستره صلاحیت حکمرانی یک دولت منطبق است. سرزمین یک ظرف طبیعی حافظ بدنه سیاسی است. ژان گاتمن مفهوم سرزمین را در رابطه با مفهوم حکومت تحلیل کرده و معتقد است سرزمین، بخشی از حاکمیت و تجلی فضای یک حکومت است، درحالی که حکومت سازمان‌دهنده سرزمین است (Gottmann, 1979: 3).

مفهوم مرز: در لغتنامه دهخدا مرز مترادف با سرحد، دربند، ثغر، حد و خط فاصل میان دو کشور آمده است. حدفاصل دو کشور و یا نقطه‌ای که صلاحیت سرزمینی روی آن پایان می‌یابد (آقابخشی، ۱۳۸۹: ۶۷). خطوط مرزی، خطوط اعتباری و قراردادی هستند که به منظور تحدید حدود یک واحد سیاسی روی زمین مشخص می‌شوند. چنانچه منظور از واحد سیاسی دولت باشد، خطوطی که سرزمین یک دولت را از دولت همسایه جدا می‌سازند، به مرزهای بین‌المللی معروف هستند (میرحیدر، ۱۳۹۶: ۱۶۱).

مفهوم عشایر: عشایر به جماعتی از مردم اطلاق می‌شود که دارای سازمان اجتماعی مبتنی بر گروه‌های خویشاوندی بوده و افراد آن ضمن احساس تعلق به



این سازمان عموماً جایگاه خویش را نیز در آن می‌دانند. وجوه قابل‌ذکر برای عشایر عبارتند از:

الف. وابستگی ایلی، بدین‌معناکه فرد عشایر می‌داند از چه ایل - طایفه و تیره‌ای است.

ب. داشتن قلمرو مشترک ایلی.

مفهوم چالش امنیتی در نوار مرزی: تراکم جمعیت نواحی مرزی؛ ساختار فضایی و قدرت گروه‌های قومی و مذهبی، انگیزه‌های قومی و مذهبی در کشور، میزان رضایت‌مندی از حکومت مرکزی و... بر مدیریت مرز تأثیر می‌گذارد. هر میزان که شناخت نسبت به جغرافیای انسانی کشور بیشتر باشد، برنامه‌ریزی‌ها و تلاش‌ها جهت برطرف‌کردن چالش‌ها و عدم رضایت‌ها مفیدتر است و براین‌اساس حساسیت حکومت کم‌تر می‌شود و زمینه برای شکل‌گیری همکاری و تعامل با کشورهای همسایه برای دستیابی به مدیریت بهینه مرزی فراهم‌تر می‌شود، زیرا حکومت دیگر دغدغه کم‌تری نسبت به نفوذ کشور مقابل، واگرایی گروه‌های قومی و مذهبی موجود در کشور و سایر مسائل جغرافیای انسانی داراست.

ادبیات و مبانی نظری پژوهش

عشایر و امنیت در کلام حضرت امام(ره)

حضرت امام خمینی(ره) در مواضع خود همواره بر اهمیت و نقش عشایر تأکید داشتند و همین‌بس که در وصف نقش عشایر با جمله‌ای زیبا به ارزش این قشر برای انقلاب اسلامی ایران اشاره داشتند. امام عشایر را ذخایر انقلاب نامیدند. ایشان در اوایل انقلاب نقش عشایر را مهم دانسته و از آنان خواست تا هم در امنیت داخلی و هم در امنیت مرزها به دولت کمک کنند (صحیفه نور، ج ۷: ۳۵۴ و ۳۵۵).

عشایر و امنیت در کلام مقام معظم رهبری(مدظله‌العالی)

مقام معظم رهبری می‌فرمایند: به یاری حق همه قشرهای مردم در لحظه‌های نیاز در میدان حاضر بوده‌اند که نمونه آن بسیج عشایر دلاور است که البته عشایر در طول تاریخ نیز همواره حامی اسلام و فعالیت‌های علمای دین بوده‌اند^۱. هرکس که اندکی درگذشته تاریخی ایران مطالعه کرده باشد، وضعیت عشایر غیور و مردم



مؤمن این سرزمین و این استانِ قهرمان‌پرور (کهگیلویه و بویراحمد) را خواهد شناخت.^۱

نظریه امنیت و مرز

- نظریه تقدم توسعه بر امنیت: براساس این نظریه ابتدا می‌باید بسترهای توسعه در منطقه جاری شود تا به تبع آن زمینه‌سازی برای ارتقای امنیت فراهم شود.

- نظریه تقدم امنیت بر توسعه: در مقابل نظریه تقدم توسعه بر امنیت، برخی صاحب‌نظران بر این عقیده هستند که تا زمانی که زمینه‌های امنیت در یک فضا وجود نداشته باشد، هیچ‌گونه سرمایه‌ای جذب منطقه نخواهد شد تا توسعه در ادامه آن جاری شود.

- نظریه رابطه متقابل توسعه و امنیت: این نظریه معتقد است که توسعه و امنیت دو کفه یک ترازو بوده و تصور یکی بدون دیگری غیرممکن بوده و این دو مقوله را باید در عرض یکدیگر دید.

روش

در هر پژوهش براساس موضوع، روش مناسبی برای انجام پژوهش برگزیده می‌شود. روش پژوهش مجموعه‌ای از قواعد، ابزار و راه‌های معتبر، قابل‌اطمینان و نظام‌یافته برای بررسی واقعیت‌ها، کشف محصولات و دستیابی به راه‌حل مشکلات است. در این پژوهش به بررسی فرصت‌ها و چالش‌های امنیتی عشایر در نوار مرزی استان ایلام و راهکارهای تقویت امنیت استان^۱ پرداخته می‌شود. این قسمت به روش پژوهش اختصاص دارد که در آن توضیحاتی درباره جامعه آماری، نمونه آماری، روش جمع‌آوری داده‌ها و ابزار جمع‌آوری داده‌ها می‌پردازیم. پژوهش حاضر، از نظر هدف کاربردی و روش بررسی آن توصیفی - تحلیلی است. در تدوین ادبیات موضوع و مباحث نظری پژوهش، جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و بررسی اسنادی بوده که با مطالعه متون، مقالات و منابع مربوط با استفاده از روش فیش‌برداری و سپس در تدوین یافته‌های پژوهش با روش میدانی و استفاده از ابزار مشاهده، مصاحبه و نظریات کارشناسان و افراد مطلع و مؤثر جمع‌آوری شده است.



برای جمع‌آوری اطلاعات از طریق اسناد از اکثر قسمت‌های مربوطه از جمله اسناد تیپ ۱۱ امیرالمؤمنین(ع)، بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، امور عشایری استان و از منابع، مکاتبات، بولتن‌ها و... کتابخانه دانشگاه جامع امام حسین(ع) تهران، بهره‌برداری شده است.

جامعه آماری پژوهش: عبارتند از متخصصین و صاحب‌نظران در حوزه امنیت عشایر مرزنشین و بزرگان عشایر مرزنشین استان ایلام به تعداد ۲۰ نفر و روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده است. در مصاحبه افرادی مورد آزمون قرار گرفتند و به جای نوشتن و مکتوب‌نمودن، اطلاعات، تجارب و نظرات خود را به صورت شفاهی در اختیار محققین قرار دادند که در این رابطه از نظرات فرماندهان و مسئولین استان، بعضی بزرگان عشایر و افراد مؤثر استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل و ارائه یافته‌ها ابتدا از طریق مصاحبه با صاحب‌نظران در حوزه عشایر استان و عشایر مرزنشین و حضور در برخی از محیط‌های عشایری، فرصت‌ها و چالش‌ها مشخص شدند. برای این کار تعداد ۲۶ پرسش باز جهت مصاحبه طراحی شد، به طوری که این پرسش‌ها بتوانند پاسخگوی خواسته‌های محققین در اهداف و فرضیه‌ها باشند. پس از طراحی سؤالات از دو تیم مصاحبه‌کننده استفاده شد و بعد از انجام مصاحبه شانزدهم مشخص شد. پاسخ‌ها تقریباً به هم شباهت داشته، در نتیجه اشباع نظری حاصل گشت. گفته‌های افراد مصاحبه‌شونده در قالب فایل صوتی ضبط شده و بعد از فراغت از مصاحبه پیاده‌سازی شد. سپس از نرم‌افزار مکس کیو دی‌ای^۱ برای تجزیه و تحلیل نتایج مصاحبه‌ها استفاده شد که در این نرم‌افزار کلیه مصاحبه‌ها کدبندی و مفاهیم در قالب کمی و کیفی دسته‌بندی شدند. مشاهده یکی از اساسی‌ترین ابزارهای پژوهش است. به طور اساسی هر عملی با مشاهده و ملاحظه شروع می‌شود. سابقه و حضور مستمر محققین در نوار مرزی در راستای مأموریت‌های محوله در دهه ۸۰ و بعد از آن ارتباط نسبی با عشایر و حضور در نوار مرز، اطلاعات لازم پیرامون موضوع پژوهش در این روش را تسهیل نموده است.



یافته‌ها

در این بخش علاوه بر مکتوب نمودن خروجی کاربست، یافته‌های پژوهش که از طریق مصاحبه (در دو قالب کمی و کیفی)، مشاهده و مطالعه کتابخانه‌ای و حضور میدانی به دست آمده است، عنوان خواهد شد. در یافته‌های میدانی نیز علاوه بر موارد مسائلی که مصاحبه‌شوندگان به آنها اشاره نمودند، مواردی دیگر که می‌تواند در امنیت مرزها داشته تأثیر باشد (مستقیم و غیرمستقیم) احصا شده است. پس از تحلیل و بررسی و کدگذاری کلیه مصاحبه‌ها در این نرم‌افزار تعداد کدها به عدد ۲۹۷ رسید که این کدها با شناسایی کدهای مرتبط و در کنارهم گذاشتن آنها تبدیل به ۵ مجموعه شد که این ۲۹۷ کد براساس موضوع و ارتباط آن با مجموعه‌ها به عنوان زیرمجموعه‌ی پنج مقوله اصلی شناخته شدند که به تناسب موضوع و مطالب زیرمجموعه یکی از پنج کد اصلی به شرح ذیل قرار گرفتند:

۱. مصاحبه‌شوندگان و عشایر؛
۲. دستگاه‌های مرتبط با عشایر مرزنشین در استان؛
۳. چالش‌های عشایر مرزنشین در استان؛
۴. فرصت‌های عشایر مرزنشین در استان؛
۵. راهکارهای بهبود وضعیت عشایر مرزنشین در استان.

در این کدگذاری برای هر مقوله و یا مجموعه هم‌خانواده یک نمودار خروجی به دست آمد که این نمودارها به نوعی نشان‌دهنده پاسخ به پرسش‌های پژوهش بود. نمودارهایی که به عنوان خروجی کمی از نرم‌افزار دریافت شده‌اند، به صورت تشریحی با رعایت نقل قول از مصاحبه‌شوندگان ذکر شده است تا چالش‌ها، فرصت‌ها و راهکارهای مربوط به آن ملموس‌تر باشد. شایان ذکر است که اکثریت مصاحبه‌شوندگان از کارشناسان امنیتی استان بوده و به واسطه اینکه از جنس عشایر می‌باشند آشنایی و اشراف خوبی نسبت به این قشر دارند. دلیل اهمیت این موضوع بالابودن سطح کیفی مصاحبه‌شوندگان را نسبت به موضوع نشان می‌دهد.



نمودار ۱. چالش‌های عشایر مرزنشین



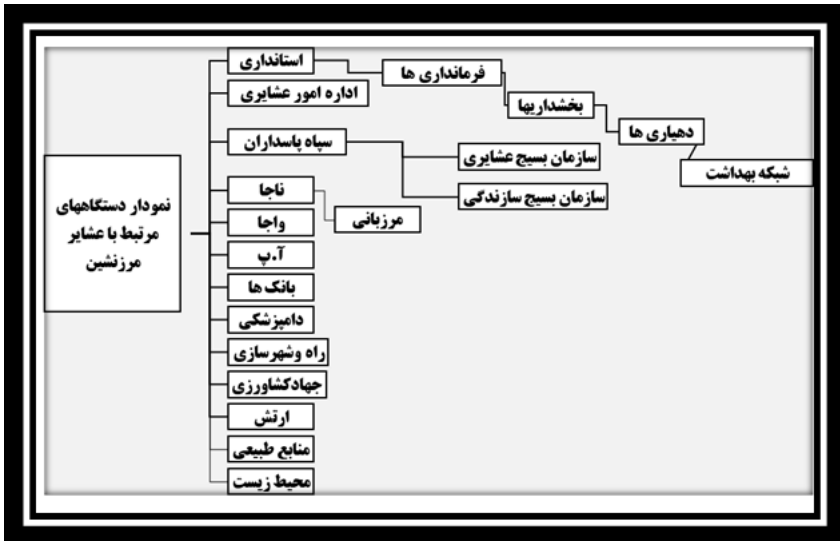
نمودار ۲. فرصت‌های عشایر مرزنشین

در نمودار شماره ۳ راهکارهایی که توسط مصاحبه‌شوندگان با توجه به چالش‌ها و فرصت‌های احصاشده عنوان نمودند، مشاهده می‌شود.



نمودار ۳. راهکارهای بهبود وضعیت عشایر مرزنشین

در نمودار شماره ۴ مصاحبه‌شوندگان دستگاه‌های مرتبطی را که می‌توانند تأثیر مستقیم بر عشایر داشته باشند، معرفی نمودند. یکی از سؤالات موردپرسش از مصاحبه‌شوندگان به این صورت بود که چه نهادها و دستگاه‌های دولتی و غیردولتی با عشایر مرزنشین ارتباط داشته و وظیفه خدمات‌رسانی به این قشر را برعهده دارند؟ که در پاسخ، اکثریت آنها نهادهایی از جمله اداره امور عشایری، اداره منابع طبیعی، سازمان بسیج عشایری، ناجا، جهاد کشاورزی و... را معرفی می‌کردند.



نمودار ۴. دستگاه‌های مرتبط با عشایر مرزنشین

این تحقیق به دنبال بررسی فرصت‌ها و آسیب‌های امنیتی عشایر در نوار مرزی استان ایلام و نقش آنها در ایجاد امنیت پایدار بوده و آنچه در جریان این تحقیق به دست آمد، حاکی از وجود چالش‌ها، فرصت‌ها و ظرفیت‌های جامعه عشایری استان در راستای تأمین امنیت پایدار است که به صورت اختصار بیان می‌شود.

۱. چالش‌های عشایر مرزنشین

همان‌طور که در تحلیل کمی در نمودار چالش‌های عشایر مشخص شد، پس از احصای کدهای مرتبط با این موضوع در مصاحبه نهایتاً خروجی آن تعداد ۸ چالش قابل توجه بود که در ذیل به تشریح آنها می‌پردازیم:

کاهش رغبت به زندگی عشایری

متأسفانه به دلایل مختلفی، میزان میل و رغبت عشایر نسبت به ادامه زندگی در کسوت عشایری بسیار کم شده است که از دلایل این موضوع می‌تواند هزینه بالای زندگی عشایری در شرایط کنونی و به صرفه نبودن آن باشد.

- زندگی عشایری در حال کاهش است.

- متأسفانه شاهد کاهش میل به زندگی عشایری هستیم.

- دیگر کسی خوش ندارد به سمت زندگی عشایری به خاطر مشکلات فراوان



برود.

مهاجرت به دلیل تحصیل فرزندان

یکی دیگر از چالش‌های عشایر نبود شرایط مناسب ادامه تحصیل در روستا و مهاجرت آنها برای ادامه تحصیل فرزندان است.

- باسواد شدن و رفتن فرزندان عشایر به شهرها جهت ادامه تحصیل.

- از لحاظ امکانات آموزشی در مزیقه هستند.

- مدارس روستایی مرز معمولاً بین چند روستا یک مدرسه است که ایاب‌وذهاب مشکل است.

- جوانان روستایی بعد از تحصیلات عالی حاضر به بازگشت به روستا نیستند.

پایین بودن درآمد عشایری

کشاورزی و دامداری در حال حاضر برای عشایر به صرفه نیست و یکی از چالش‌های این قشر پایین بودن میزان درآمد. حاصل از کشاورزی و دامداری آنهاست.

- پایین بودن درآمد در زندگی عشایری مشکل قابل توجهی است.

- متأسفانه میزان زحمتی که برای دامداری می‌کشند، به مزایای آن نمی‌آرزد.

- کشاورزان به واسطه خشکسالی‌های پیاپی برای این کار با احتیاط وارد می‌شوند.

میدان‌های مین و انفجارت باقیمانده جنگ

بعد از گذشت سال‌ها و پاکسازی بیشتر مناطق مرزی باز هم استان شاهد گرفتن تلفات از کشاورزان مرزنشین از ناحیه مواد منفجره باقیمانده از جنگ است که مشکلات کشاورزی و دامداری را بیش از پیش با مخاطره مواجه نموده است.

- مسائل و مشکلات دیگری از جمله وجود میدان‌های مین، گلوله‌های انفجاری

و مواد ناربه باقیمانده از جنگ تحمیلی یکی دیگر از مشکلات امنیتی در مرز است که سوءاستفاده افراد فرصت طلب برای انتقال آنها به داخل و یا برخورد عشایر و مرزنشینان با این مواد و تلفات انسانی و دامی و غیره را همیشه شاهد بوده‌ایم که ادامه پاکسازی نوار مرزی ایران و عراق را ضروری می‌نماید.

تأثیرپذیری منفی عشایر از فرهنگ مدرن

بالارفتن میزان پیشرفت فناوری و امکانات در شهرها ناخودآگاه به میان روستاییان و عشایر گسیل پیدا کرده و بسیاری از مواقع باعث شده است جوانان



عشایر دچار بحران هویتی شده و تلاش کنند خود را به هر قیمتی به سمت مدرن کردن برسانند که این اراده باعث خواهد شد خیلی از ارزش‌های فرهنگ عشایری به باد فراموشی سپرده شود.

- فرهنگ‌پذیری عشایر و تحرک فرهنگی آرام و کند است. عشایر باید تعاملات روزآمدی با جامعه داشته باشند. مدرنیسم زندگی عشایری را به هم ریخته است. تضاد عمیق بین آنچه هست و آنچه باید باشد و مطلوب به نظر می‌رسد در نتیجه ناتوانی در ایجاد اعتدال زندگی ایلی و عشایری را به سمت نابودی می‌کشاند. به نظرم غم این خسارت هنوز به خوبی درک نشده است

- زرق‌وبرق زندگی شهری، جهانی‌شدن همگرایی جوامع بشری در کنار تغییرات فرهنگی در جوامع بشری و بالارفتن نیازها؛
- رفاه‌طلبی باتوجه‌به جامعه کنونی؛

- محقر جلوه‌دادن زندگی عشایری در افکار عمومی؛

عدم خدمات‌دهی ابتدایی و مهاجرت به شهرها

باتوجه‌به بیانات مصاحبه‌شوندگان محترم یکی دیگر از چالش‌های عشایر خدمات ضعیف دستگاه‌های خدمات‌رسان حوزه عشایر مرزنشین است. به طوری که حتی برای تأمین آب آشامیدن هم دچار مشکلات عدیده‌ای هستند.
- عدم تأمین علوفه لازم، آب و جاده دسترسی باعث ایجاد چنین مشکلی شده است.

- ارائه وام کم‌بهره برای خرید دام، فراهم کردن مسیرهای دسترسی و به‌سرانجام‌رساندن پروژه‌های نیمه‌تمام عشایری می‌تواند بسیار اثربخش باشد.

- این موضوع به دستگاه‌های اداری برمی‌گردد. اگر بروکراسی اداری در امر خدمات عشایری از بین برود، کارها بهتر پیش خواهد رفت. به‌طورمثال، اگر دام عشایر به هر علتی از بین برود، باید نظام اداری آن‌قدر در بحث جبران خسارات سریع عمل کند که لطمه به کار عشایر وارد نشود و این باعث عدم رفتن آنها به سمت شهرها می‌شود.

- مهم‌ترین عامل شهرنشینی عشایر تحصیل است، درآمدزایی دشوار و کم‌برخورداری از امکانات بهداشتی هم در اولویت‌های بعدی هستند.

- چون به عینه دیدیم، عشایر ما در رنج تأمین علوفه، تأمین آب شرب و در

زیرساخت جاده‌ها مشکل دارند.



- عشایر همواره در اثر بارندگی‌های چند سال اخیر دچار مشکلات زیادی از جمله خراب‌شدن راه‌های بیلاقی و مسیر کوچ‌ها و تلف‌شدن احشام و... شدند که متأسفانه دستگاه خاصی حمایت جدی از آنها ننموده است.

- آنها علی‌رغم داشتن مشکلات متعدد زیرساختی و ابتدایی، (آب آشامیدنی کم پیدا نمی‌شود)، هم‌پوشانی عشایر در زمان‌های حساس بحرانی نیاز است.
- عدم صرفه اقتصادی نگهداری احشام. منبع درآمد در عشایر فصلی هست. گرانی علوفه، وضعیت نگهداری و نبود آموزش و پرورش.
- عدم خدمات‌دهی مناسب در سال به عشایر هم باعث مهاجرت شده است.
- با وضعیت کنونی توان نگهداری دام توسط عشایر سخت است و با این روند کارها پیش نمی‌رود.

- عدم زیرساخت‌های مناسب برای عشایر باعث مشکلات عدیده آنها شده است.

ناکافی بودن بودجه خدماتی عشایر

متأسفانه علی‌رغم تأکیدات فراوان ولایت فقیه از ابتدای انقلاب تاکنون همچنان شاهد کم‌لطفی در حوزه تخصیص بودجه به این قشر خدمت‌گزار هستیم. برای تخصیص بودجه نیاز به کنکاش در میزان آن نیست، زیرا از خدمات ارائه‌شده کاملاً مشخص است که بودجه این حوزه ناچیز است. کارشناسان در پاسخ به این سؤال که آیا بودجه تخصیص یافته برای عشایر مناسب است؟ این‌گونه پاسخ می‌دهند:
- خیر؛ اگر این‌گونه بود پس باید بسیاری از مشکلات آنها حل و فصل می‌شد.
- به‌طورقطع نیست؛ باتوجه‌به آشنایی کامل با وضعیت جامعه عشایری و زیرساخت‌های آن این موضوع را اعلام می‌کنم و باید بودجه لازم باید موردتوجه قرار گیرد.

- زندگی عشایر نشان می‌دهد که بودجه‌ها اندک و بیشتر هم صرف ستادها می‌شود.

- خبری از بودجه ندارم اما آنچه قابل مشاهده است، خدمات نسبت به دوره قبل از انقلاب بهتر اما نسبت به وضع کنونی کم است.

- رفع نیازهای این قشر به اعتبارات بیشتر و البته قبل از اعتبارات به مدیریت مناسب منابع و هدف‌گذاری‌های راهبردی به‌ویژه در توسعه و احیای صنایع دستی عشایر و تأمین بازار برای محصولات آنها و توسعه گردشگری دارد.



عدم احساس امنیت عشایر بدون سلاح.

عشایر مرزنشین استان ایلام وابستگی بسیار زیادی به سلاح دارند و از دیرباز این قشر مسلح بوده‌اند. فلسفه وجود سلاح در خانه‌هایشان عدم احساس امنیت از جانب درندگان، راهزنان و... بوده و یکی از چالش‌های آنها این است که آن‌طور که باید به سلاح گرم دسترسی ندارند و اگر هم دارند با مشکلات تأمین مهمات آنها درگیر هستند.

- باتوجه‌به اینکه دام‌ها و احشام عشایر در معرض خطر است و باتوجه‌به اینکه ممکن است هر لحظه توسط دزدان مورد سرقت قرار گیرد، لذا این امر بديهی به نظر می‌رسد اگرچه در مناطق مرزی باتوجه‌به ارتباط دوستانه میان ایران و عراق آن‌هم از طرف مرزهای استان ایلام با کشور عراق تعامل دوسویه و خوبی وجود دارد، اما در صورت وجود هرگونه خطر احتمالی نیز باید به این نکته و مسلح کردن عشایر دقت کافی داشت.

- وابستگی عشایر به سلاح علاوه‌بر ضرورت داشتن اسلحه جهت حفظ احشام و دام‌ها در مناطق مختلف عشایری (بیلاق و قشلاق) جزء ذائقه تاریخی مردم ایلات و عشایر استان است که این وابستگی باید به‌درستی تدبیر و مدیریت شود.

- آرامش و امنیت، موتور متحرک اقدام و فعالیت انسانی این مهم در موضوع عشایر و پرورش دام برای این قشر کوچک‌رو از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اگر امنیت نباشد و یا ضعیف باشد، کسی رغبتی برای انجام این شغل مهم و موردنیاز جامعه و درعین‌حال بسیار سخت نخواهد داشت. در زندگی عشایر مرزنشین باتوجه‌به شرایط آب‌وهوای استان و ضرورت کوچ عشایر به قشلاق که ناگزیر به حضور در نوار مرزی می‌باشند، از اهمیت ویژه و مهمی برخوردار است. این امنیت از لحاظ جانی و مالی مدنظر است؛ چراکه خیلی اتفاق افتاده که اشرار و افراد عراق گله‌های گوسفند دامداران را به غارت برده‌اند. لذا ایجاد امنیت مرزی برای انجام فعالیت عشایر و دامپروری ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

- به‌دلیل سختی زندگی و حضور در بیابان‌ها و نوار مرزی، جامعه عشایری نیاز به امنیت کامل دارند تا بتوانند از طریق آنان از خود و خانواده‌هایشان محافظت کنند.

- نیاز عشایر به اسلحه برای دفاع از فعالیت اقتصادی است.

- وابستگی عشایر به سلاح صرفاً برای دفاع از حریم خود است که در مقابل



دشمن متجاوز چه حیوانی و چه انسانی از خود دفاع کند و به‌عنوان وسیله‌ای بازدارنده از حریم خود دفاع کند.

- امنیت، تأثیر مستقیمی بر زندگی عشایر دارد و چون بیشترین ارتباط را با مناطق مرزی دارند، لذا امنیت مرز می‌تواند آرامش خاطر در عشایر ایجاد کرده و با رونق‌بخشیدن در زندگی‌شان، از مهاجرت آنها به شهرها جلوگیری کند.

- ویژگی‌های خاص عشایری نیاز به تأمین امنیت خود و خانواده و اموال در برابر حیوانات درنده و وحشی و... نیاز به سلاح را ضروری کرده است.

- در کنار وابستگی عمیق زندگی آنها به وجود امنیت و مسلح‌بودنشان ظرفیت بالایی برای تأمین امنیت به‌وجود آورده است.

- ویژگی‌های خاص عشایری نیاز به تأمین امنیت خود و خانواده و اموال در برابر حیوانات درنده و وحشی، راهزن و... حفظ توازن قدرت با ایلات رقیب.

آسیب‌ها و رفتارهای چالش‌زا در جامعه عشایری استان

بخش دیگری از یافته‌ها عبارتند از:

- افزایش مهاجرت‌ها و کاهش جمعیت عشایری استان:

در این راستا هم مباحث فرهنگی و اجتماعی و جستجوی رفاه در شهرها و تمایل به زندگی شهری در عصر انفجار اطلاعات و گسترش ارتباطات و هم موضوعات معیشتی و سختی زندگی عشایری تأثیرگذار است.

- وجود موانع و مواد منفجره جامانده از دوران دفاع مقدس در مرزهای استان و آلوده‌بودن مراتع و چراگاه‌ها:

این موضوع موجب وارد آمدن صدمات جانی فراوانی به عشایر و دام‌های آنان شد. از سوی دیگر وجود ضایعات جنگی و سیم خاردار و تلاش عشایر برای جمع‌آوری و فروش یا استفاده از آنها نیز حوادث ناگواری را به‌وجود آورده است.

در همین راستا در برخی از موضوعات امنیتی و دستگیری‌ها مقادیری انواع مواد منفجره اعم از انواع مین، مواد منفجره، خرج و... از افراد سرور کشف شده و این تهدیدات همچنان ادامه دارد.

- نارضایتی از عدم تعیین تکلیف بسیاری از پرونده‌های مربوط به برخورد عشایر با مین و انواع مواد منفجره و سخت‌بودن اثبات سهوی و یا عمدی‌بودن (دستکاری) این‌گونه حوادث.

- قاچاق سلاح و مهمات به‌ویژه بالارفتن حجم آن طی سال‌های اخیر



هرچند در این راستا نهادهای امنیتی معتقد به سازمانی‌بودن قاچاق نبوده، اما ماهیت موضوع حتی اگر با انگیزه تأمین درآمد باشد، دارای ماهیتی امنیتی و تهدیدزا بوده و اقدامات پیشگیرانه و برخورد قضایی شدید را می‌طلبد.

لازم به توضیح است که حجم قابل‌توجهی قاچاق سلاح و مهمات از مرزهای استان به استان خوزستان، کرمانشاه و استان‌های مرکزی گسیل می‌شود.

۲. فرصت‌های عشایر مرز نشین استان ایلام

عشایر مرز نشین ایلام علی‌رغم تمام مشکلات و چالش‌های مطرح‌شده، توانسته‌اند زندگی خود را با شرایط موجود تا حدودی حفظ کنند.

با شرایط موجود، نیز دارای فرصت‌ها و ظرفیت‌هایی عشایر مرز نشین عبارتند از:

- نقش کلیدی عشایر در مرز؛
- زنان ستون عمود خیمه عشایر؛
- عشایر ایلام عشایر غیور و سلحشور؛
- نقش مهم عشایر در اقتصاد؛
- وحدت مذهبی عامل بیشتر اتحاد در عشایر ایلام؛
- عشایر مرز نشین خط مقدم امنیت؛
- عشایر و حساسیت نسبت به مرز؛
- عشایر و همکاری با نیروهای امنیتی؛
- وابستگی اقتصاد جامعه به اقتصاد عشایر؛
- ارتباط عشایر با بسیج عشایری، ناجا، امور عشایری؛
- همبستگی عشایر و مرزبانان کشور؛
- آشنایی عشایر با عوارض و نقاط حساس مرز.

در راستای این تحقیق دریافتیم که جامعه عشایری استان با ساختار ایلی و قومی و قبیله‌ای باتوجه به ویژگی‌های ممتازی همچون احساس تعلق خاطر به آب و خاک و محدوده زندگی عشایری خود و همچنین وحدت دینی و مذهبی و عشق علاقه به ائمه اطهار (شیعه‌بودن) و خصوصیات برجسته‌ای همچون شجاعت، دلیری، سادگی و قناعت و مهمان‌نوازی و... از دیرباز مرزبانانی غیور برای کشور بوده و باتوجه به نیاز زندگی عشایری به داشتن سلاح و لزوم محافظت از خود فرصت مناسبی را در راستای وجود یک نیروی مسلح بومی و آشنا به جغرافیای مرزی استان فراهم آورده که از قضا نقش بسیار مهمی در تأمین امنیت پایدار



مرزی ایفا می‌نمایند. عملکرد و نقش ارزنده و بی‌بدیل عشایر استان در دوران دفاع مقدس و به‌ویژه نقش ارزنده آنان در نخستین روزهای تجاوز رژیم بعث عراق خود یکی از مهم‌ترین مصادیق یافته‌های تحقیق حاضر در راستای تأمین امنیت پایدار در استان است.

در جریان این تحقیق با بررسی ظرفیت و توان دفاعی عشایر و همچنین بررسی وضعیت مرزی استان با کشور عراق به‌خوبی مشخص شد که جامعه عشایری استان دارای جایگاه ویژه‌ای در راستای حفاظت و حراست از سرحدات کشور در استان ایلام است. در این زمینه یافته‌های تحقیق حکایت از وجود فرصت‌هایی در راستای تأمین امنیت مرزی در استان دارد. از سوی دیگر، با بررسی آسیب‌ها و چالش‌های پیش رو، مخاطرات امنیتی و رفتارهای چالش‌زا در حوزه امنیت در جامعه عشایری استان نیز قابل بررسی است. امنیت حاکم در مرزهای استان، محصول مشترک سیاست‌های دفاعی و حضور نیروهای مسلح در کنار حضور عشایر ساکن در مرز های استان است که خود بسترساز توسعه بوده که ویژگی مهم آن مشارکت مردمی در تأمین این محصول (امنیت) است. در واقع، حضور نیروی مسلح مردمی دارای انگیزه و توان دفاعی و با ایمان و اراده و وفادار به نظام و انقلاب و ایفای نقش آنان در تأمین امنیت پایدار خود از مهم‌ترین شاخص‌های امنیت‌ساز به حساب می‌آید. از سوی دیگر، یافته‌ها حکایت از لزوم ایجاد ارتباط و تعامل قوی و سازنده با جامعه عشایری دارد؛ به‌نحوی که بتوان ارتباط قوی و پایداری را با اعضای جامعه عشایری استان برقرار نمود.

تعامل، ارتباط و واگذاری نقش به اعضای جامعه عشایری استان به‌خوبی توانسته است، تلاش دشمنان را در خصوص نفوذ در این جامعه و کسب اخبار و اطلاعات و فعالیت‌های جاسوسی ناکام گذارد. در دوران قبل از انقلاب رها نمودن این جمعیت مولد و تأثیرگذار اقتصادی و اجتماعی دارای انگیزه و درعین حال مسلح و مدافع به حال خود، موجب ایجاد شکاف بین حاکمیت و جامعه عشایری کشور و فقر و محرومیت و مهاجرت گسترده به شهرها شد. همچنین دشمنان و سرویس‌های جاسوسی بیگانه نیز با ایجاد ارتباط و انجام فعالیت‌های خود در جمع‌آوری اخبار و اطلاعات و انجام اقدامات چالش‌زا و رفتارهای ضدامنیتی در حوزه‌های نرم، نیمه‌سخت و سخت، سعی نمودند.

یکی دیگر از مهم‌ترین موارد احصایی که از هم‌صحبتی با عشایر منطقه



مشخص شد. تأثیرگذاری عمیق انقلاب اسلامی و آرمان‌های اسلامی و انقلابی و رهبری امام راحل در ایجاد تحول بنیادی در نگرش و همراهی عشایر استان با امام و انقلاب است؛ موضوعی که ریشه در باطن پاک و اعماق سینه عشایر مؤمن استان ایلام داشت، به‌نحوی که هنوز هم روحیه انقلابی‌گری و اطاعت از رهبری در این قشر موج می‌زند.

۳. راهکارهای بهبود شرایط برای عشایر مرزنشین

پس از احصای چالش‌ها و فرصت‌های عشایر اکنون باید کارشناسان مصاحبه‌شونده به راهکارهای بهبود وضعیت عشایر مرزنشین که خود تأثیر بسزایی در امنیت مرزها خواهند داشت، بپردازند. برابر آنچه که مصاحبه‌شوندگان گفته‌اند، بیشتر راهکارها در سطح کلان و استانی بوده که اجرانمودن این راهکارها به تلاش استاندار، مدیران کل، نمایندگان مجلس و فرماندهان عالی نظامی و امنیتی بستگی دارد.

به‌تفکیک موضوع، راهکارها به شرح ذیل دسته‌بندی شده‌اند:

- توسعه فرهنگ عشایری؛
- موافقت با تسلیح عشایر با آموزش لازم؛
- لزوم آگاه‌سازی عشایر نسبت به حساسیت‌های مرز و اسلحه؛
- لزوم توسعه زیرساخت‌های عشایری؛
- لزوم پیگیری مسئولین برای افزایش بودجه خدمات؛
- لزوم یک‌نهاد سازماندهی‌کننده جدید برای عشایر جهت ایجاد امنیت؛
- مشارکت دادن عشایر در دستگاه‌های مرتبط عشایر؛
- لزوم اجرای جلسات هماهنگی توسط دستگاه‌های خدمات‌رسان عشایر؛
- ضرورت فعالیت بیشتر دستگاه‌های خدمات‌رسان به عشایر؛
- افزایش نقش سپاه و بسیج در خدمات‌رسانی به عشایر؛
- اجرای خدمات پایه‌ای جهت ابقای عشایر.

بحث و نتیجه‌گیری

در یک نظام سیاسی، پیوند بین مردم و نظام از راه‌های گوناگون تقویت می‌شود. یکی از داده‌های مناسب از سوی نظام به جامعه عشایری، تأمین خواسته‌ها و نیازهای اعضای آنان است. این داده‌ها که متشکل از تصمیم‌ها و اقدامات دستگاه



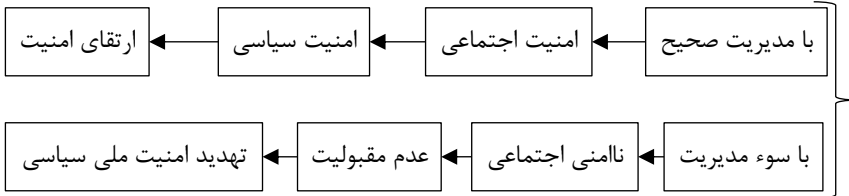
حکومتی است، انگیزه‌های لازم برای حمایت از نظام را فراهم می‌آورد. در نظام‌های مردم‌سالار، حمایت‌ها نتیجه رضایت و لازمه امنیت تلقی می‌شود. چنانچه تقاضاهای عشایر به‌عنوان داده‌ای مشخص، مورد توجه و اجابت حکومت واقع شود، محصول آن تولید رضایت و در نتیجه حمایت شهروندان از نظام سیاسی خواهد بود که این امر تقویت و ارتقای امنیت ملی را در پی خواهد داشت. از این‌رو، نوشتار حاضر برای بررسی نقش‌آفرینی عشایر، فرصت‌ها و تهدیدهای متصور از این امر در ارتقای امنیت ملی تدوین شده است. پس از مطالعات میدانی و جمع‌آوری داده‌های مورد نظر، پرسشنامه طراحی شده، تجزیه و تحلیل شد. بررسی پرسش‌های باز (مصاحبه) که از ۲۰ نفر از کارشناسان امنیتی و بزرگان عشایر به‌عمل آمد، نشان می‌دهد عشایر مرزنشین استان ایلام مورد بی‌توجهی در حوزه امکانات هستند. چالش‌ها و فرصت‌های زیادی از جانب مصاحبه‌شوندگان مطرح شد که می‌تواند با توجه خاص به آنها برنامه‌ریزی‌های کوتاه، میان و بلندمدت در راستای رفع چالش‌ها و استفاده مناسب از فرصت‌های احصا شده، تنظیم شود. خروجی کیفی مصاحبه‌ها نشان می‌دهد نمونه‌های آماری که مورد مصاحبه قرار گرفته‌اند، به‌خوبی با مسائل و مشکلات عشایر و علی‌الخصوص عشایر ساکن مرز آشنا بوده که این آشنایی موجب شده است تا در کنار تخصص امنیتی، ملاحظات مربوط به عشایر را نیز در نظر داشته باشند. تعداد هشت مورد آسیب و چالشی که در این پژوهش احصا شد (نمودار ۲) مجموعاً به‌عنوان مسائل و مشکلات اساسی عشایر مرزنشین تلقی می‌شوند و بررسی و حل این مشکلات عشایر عمدتاً می‌تواند توسط نهادهای حوزه استانی و همچنین سازمان، مرتفع شود. مشکلاتی که گریبانگیر عشایر مرزنشین است، شاید خارج از این هشت بند نیز باشد، ولی عمده مسائل و مشکلات آنها در این موارد خلاصه می‌شود. ۱۴ مورد فرصت عشایر که از مصاحبه‌ها استخراج شد (نمودار ۳) نشانگر این است که میزان ظرفیت‌هایی که می‌توان از آنها در ارتقای امنیت مرزها استفاده کرد، بسیار بیشتر از چالش‌های این حوزه است و این نقطه مثبتی دیگر است که می‌تواند در صورت استفاده مضاعف از این ظرفیت‌ها، امنیت مرزها را در سطح کیفی بالاتری شاهد باشیم. پیشنهادها و راهکارهای ۱۱ گانه مصاحبه‌شوندگان (نمودار ۴) به‌خوبی نشان می‌دهد که اکثر چالش‌های عشایر مرزنشین با برنامه‌ریزی و تهیه و تنظیم طرح‌های متعدد قابل پیشگیری است و همچنین استفاده از فرصت‌های موجود در حوزه عشایر مرزنشین را جهت ارتقای



امنیت مرزها در این پیشنهادها و راهکارها می‌توان عملیاتی کرد. یافته‌های نشان می‌دهد که عشایر استان ایلام همواره در طول تاریخ و مخصوصاً دفاع مقدس به‌مانند یک سازمان نظامی چریکی در سراسر مرزهای این استان به‌عنوان بازوی توانمند دستگاه‌های امنیتی - نظامی توانسته‌اند، ایفای نقش‌نمایند. لذا با توجه به وضعیت منطقه و ناامنی‌هایی که در جدار و ورای مرز وجود دارد، رسیدگی به وضعیت این قشر و توجه بیش‌ازپیش به آنها را می‌طلبد که این امر تداوم امنیت و بالارفتن سطح امنیت مرزی را در پی خواهد داشت که با شناسایی چالش‌ها و رفع آنها و استفاده از فرصت‌ها، توسط دستگاه‌های مختلف ذی‌ربط، همواره در نوار مرزی استان شاهد یک یگان چریکی آماده خواهیم بود. براساس آخرین آمار که از سازمان بسیج عشایری احصا شد^۱، عشایر مرزنشین استان ایلام دارای ۲۲۵۰ خانوار است و علاوه بر این خانوار تعداد حدود ۲۰۰ خانوار از استان‌های همجوار در حاشیه مرز زندگی می‌کنند. از این جمعیت حدود ۲۵۰۰۰ نفر مسلح به سلاح گرم می‌باشند. آنچه از بررسی‌های سوابق و براساس مصاحبه‌هایی که با افراد صاحب‌منصب و صاحب‌نظر در این حوزه انجام‌گرفته است، مبرهن است که عشایر مرزنشین دارای فرصت‌ها و چالش‌های متعددی می‌باشند که تاکنون از این ظرفیت به‌نحو شایسته‌ای استفاده نشده و معمولاً به‌صورت مقطعی بعضی دستگاه‌ها توانسته‌اند مشکلاتی را از سر راه عشایر بردارند. عدم رسیدگی جدی به مشکلات اساسی این قشر توسط دستگاه‌های مسئول به یکی از دلایل اصلی کوچ عشایر به سمت حاشیه‌نشینی شهرها و ترک کردن بخش کشاورزی و دامداری و در رأس آنها ترک مرزها شده است که این موضوع برای دراولویت‌قراردادن رفع موانع زندگی مرزنشینان می‌تواند دلیلی قابل‌تأمل باشد. با توجه به پیشینه این پژوهش و همچنین پژوهش کنونی علی‌رغم دسترسی نداشتن به برخی آمار و اطلاعات به‌واسطه بعد امنیتی موضوع، سعی بر احصای اهم چالش‌های قشر عشایر مرزنشین به همراه فرصت‌های موجود شد که پیشنهاد و راهکارهایی جهت کاربست و استفاده بیش‌ازپیش در راستای ارتقای امنیت استان به شرح زیر ارائه می‌شود. شایان ذکر است که این راهکارهای پیشنهادی تنها مختص سازمان نبوده و تعدادی از آنها متوجه سایر دستگاه‌های دولتی می‌شود. راهکارها برای کاربست در



این قسمت به سه بخش تقسیم می‌شوند: اول راهکارهایی که در سطح کلان باید برای آنها چاره‌اندیشی شود؛ دوم راهکارهایی که در سطح استان و مسئولین استانی می‌توانند راهگشا باشند و سوم راهکارهای سازمانی که رده‌های مختلف سپاه پاسداران می‌توانند مثرترم واقع شوند.



شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

پیشنهاد در سطح استان

- مطالعه شناخت و ایجاد قطب‌ها و ظرفیت‌های توسعه گردشگری عشایری در بیلاق و قشلاق مناطق مرزی استان ایلام؛
- حمایت دولت از تولیدات ایلات و عشایر بخصوص تولیدات دامی و کشاورزی؛
- همکاری و هماهنگی نیروهای نظامی و انتظامی منطقه با عشایر جهت تردد در مناطق مرزی؛
- توسعه فرهنگ عشایری در سطح استان توسط رسانه ملی و برنامه‌ریزی مسئولین ذی‌ربط استانی؛
- توسعه زیرساخت‌های عشایری با جذب بودجه بیشتر از وزارتخانه‌ها توسط استاندار، نمایندگان و مدیران کل ذی‌ربط؛
- توسعه راه‌های مواصلاتی عشایر مرزنشین، تأمین آب شرب عشایر، تأمین علوفه موردنیاز و بسته‌های حمایتی به عشایر توسط دستگاه‌های مربوطه.

پیشنهاد در سطح سازمان

- بهره‌گیری از توان نظامی ایلات و عشایر در صیانت از مناطق مرزی استان ایلام با هماهنگی بیشتر سازمان بسیج عشایری، سامانه‌های عملیاتی و اطلاعاتی؛
- استفاده از دانش بومی و محلی ایلات و عشایر در حفاظت از مرزها مخصوصاً قاچاق سلاح و مهمات: سامانه‌های اطلاعاتی می‌توانند با به‌کارگیری افراد خبره و مطمئن بین جوانان عشایر نسبت به انتقال اخبار و اطلاعات لازم در این خصوص اقدامات مقتضی را انجام دهند. لازمه این کار سازماندهی عوامل عشایر در قالبی



خارج از قالب کنونی و به صورت مستقل است.

- گسترش آموزش‌های اسلامی رزمی ایلات و عشایر و تحکیم روحیه رزمندگی و حساس‌نمودن آنها نسبت به امنیت مرزها؛ با افزایش برنامه‌هایی از قبیل میدان تیر، جشنواره‌های رزمی توسط سازمان بسیج عشایر و همچنین آموزش‌های منظم و متواتر جهت حساس‌نمودن قشر جوان عشایر نسبت به امنیت مرزها توسط معاونت‌های اطلاعات و عملیات می‌تواند در این خصوص اثرگذار باشد.

- افزایش پایگاه‌های بسیج عشایری و تقویت فرهنگ انقلابی؛ لازمه این امر اعلام نیازمندی‌های لازم از سوی معاونت اطلاعات، معاونت عملیات، سازمان بسیج عشایری و سپاه‌های نواحی شهرستان‌های مرزی است.

- برگزاری و حمایت از اردوهای فرهنگی - ورزشی و مسابقات تیراندازی، سوارکاری و دیگر مهارت‌های عشایری در مناطق مرزی؛ این برنامه‌های برابر دستورالعمل‌های سازمان بسیج عشایری برگزار می‌شود ولی با توجه به بررسی‌های به عمل آمده سطح کیفی و کمی این برنامه‌های در حد مطلوب نبوده و نیاز است در این خصوص با افزایش بودجه سازمان مربوط کمیت و کیفیت این برنامه‌ها چندبرابر شود.

- تشکیل کمیته مدیریت بحران مناطق عشایری در بدنه سازمان امور عشایری و یا سازمان بسیج عشایری؛ اگر این کمیته در بدنه سازمان بسیج عشایری با حضور نمایندگان از معاونت‌های مختلف مرتبط با عشایر، مخصوصاً اطلاعات و عملیات شکل گرفته و مسائل و مشکلات با نگاه امنیتی تبیین شود، می‌توان به تصمیمات بسیار مناسب‌تری در این راستا رسید.

- ایجاد پایگاه‌های مقاومت فعال عشایری در مناطق مرزی و انجام آموزش‌های امنیتی و نظامی؛ این راهکار با راهکاری که در راستای افزایش پایگاه‌ها داده شد، متفاوت است. به این صورت که در این بند می‌توان با همکاری و طراحی معاونت‌های اطلاعات و عملیات تلاش شود یک گردان امنیتی در حوزه عشایری همواره آماده به کار و آموزش دیده وجود داشته باشد.

- تسلیح عشایر به سلاح نیمه خودکار و تأمین مهمات به موقع جهت حفاظت از خود و احشام همراه آموزش‌های لازم در خصوص فنون استفاده از سلاح؛ البته اکثر عشایر مرزنشین مسلح می‌باشند، ولی تأمین مهمات و آموزش‌های لازم در این بند بسیار برجسته است.



- فراهم نمودن تسهیلات رفاهی و توسعه امورات عمرانی، راه‌های دسترسی، آبرسانی و احیای چشمه‌ها و استفاده از انرژی خورشیدی جهت حفظ عشایر در مناطق مرزی؛

- آموزش‌های کاربردی عشایر در زمینه آشنایی و نحوه برخورد با اشیاء بازمانده از جنگ، پاک‌سازی مناطق عشایر آلوده به مین، مواد منفجره و دیگر ضایعات جنگی؛

- تشکیل گشت‌های اطلاعاتی مستقل مرزی توسط افراد بومی منطقه: معاونت اطلاعات سپاه می‌تواند با سازماندهی عناصر جوان انقلابی در سطح عشایر مرزنشین با تأمین حق‌الزحمه از بودجه عناصر و عوامل، گشت‌های اطلاعاتی مرزی را در منطقه راه‌اندازی نموده تا علاوه بر ناامن کردن منطقه برای دشمن و قاجاقچیان، میزان اشراف در این حوزه نیز بیش‌ازپیش افزایش یابد.

منابع

- امام خمینی(ره)، روح‌الہ (۱۳۹۵)، صحیفه نور، مجموعه آثار امام خمینی(ره)، بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها، چاپ اول، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، تهران.

- آشوری، داریوش (۱۳۸۹)، دانشنامه سیاسی، تهران: نشر مروارید، چاپ هجدهم.

- آقابخشی، علی (۱۳۸۹)، فرهنگ علوم سیاسی، چاپ سوم، تهران: نشر چاپار.

- افتخاری، اصغر (۱۳۸۱)، مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.

- دومینیک، داوید (۱۳۸۴)، مفهوم امنیت پس از حادثه ۱۱ سپتامبر، چاپ سوم، ترجمه معصومه صیف آقچه‌ای، تهران: نشر وزارت خارجه.

- روشن، علی‌اصغر و سعادت، حسن (۱۳۹۱)، بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان، فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، سال هشتم، ش ۳، پاییز.

- سعادت، حسن (۱۳۸۹)، بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی، علی‌اصغر روشن، دانشگاه جامع امام حسین(ع).

- میرحیدر، دره (۱۳۹۶)، مبانی جغرافیای سیاسی، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم.

- نویدنی، منیژه (۱۳۸۸)، امنیت اجتماعی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی،



فصلنامه جغرافیای نظامی و امنیتی
سال دوم، شماره ششم، تابستان ۱۳۹۸

منابع لاتین

- Gottmann, Jean (1979), Evolution of the Concept of Territory”, Social Science Information, Vol: 14, No. 3. 4. Paris
- McCain, Lai, Robert, DI / Little, Richard (2001), Global Security: Approaches and Theories), translated by A. Eftekhari, Tehran, Press Institute of Strategic Studies.
- Rvzna, James (2004), Chaotic world, Press, London, oxford.
- Lake, David, Patrick A. Morgan (1997), Regional order: security-building in the new world.